

ASPECTE PRIVIND EVOLUȚIA COLECȚIEI DE CERAMICĂ A SECȚIEI DE ETNOGRAFIE ÎN PERIOADA 1964-2019

IOANA GHERGHEL*

ASPECTS REGARDING THE EVOLUTION OF THE CERAMIC COLLECTION WITHIN THE ETHNOGRAPHY DEPARTMENT DURING 1964- 2019

The article highlights the development of the ceramic collection within the Ethnography Department during 1964-2019. We take into account the following aspects regarding to: the characteristics of the most important centres of pottery from where the objects came from, their development and evolution in number and also the evidence and conservation of the collection.

Keywords: ceramic collection, centres of pottery, Criș Country Museum.

Olăritul este una dintre cele mai vechi îndeletniciri, despre care există mărturii pe teritoriul României încă din epoca neoliticului. În zonele cu tradiție adânc înrădăcinată, meșteșugarii au păstrat îndeaproape tehnicile prin care se modelează pământul și duc sau transmit mai departe perfecțiunea pe care au descoperit-o generațiile anterioare.

De-a lungul secolelor, olăritul s-a dezvoltat atât ca meșteșug, cât și ca o artă, putând fi una din manifestările simțului estetic al unei civilizații¹.

Astfel, se poate vorbi despre o cultură a ceramicii, cu elemente specifice ce țin de formă, culoare și motive decorative caracteristice anumitor zone geografice. De asemenea, elementele estetice sunt în strânsă legătură cu destinația obiectelor. Există, de exemplu, vase de decor, vase folosite în activitățile casnice și gospodărești, vase de ritual etc.².

Colecția de ceramică a Muzeului Țării Crișurilor în anul 2019 cuprindea un număr de 7378 de piese care proveneau, în special, din diverse centre de olărit din Țara Crișurilor, dar în ultimul timp, colecția s-a îmbogățit considerabil cu piese provenite din alte centre importante de olărit din țara

* Muzeul Țării Crișurilor – Complex Muzeal; e-mail: etnografie@mtariicrisurilor.ro

¹ <https://www.invietraditia.ro/editorial/ceramica-autentica-romaneasca/> (accesat în 10.07.2020. ora 10.30)

² *Ibidem*

noastră. Tocmai de aceea, în cele ce urmează, considerăm oportun prezentarea anumitor date despre aceste centre și despre zona lor de proveniență.

Una dintre aceste zone în care meșteșugul olăritului era în trecut foarte bine dezvoltat a fost și Țara Crișurilor. Secția de Etnografie a Muzeului Țării Crișurilor având în colecția sa obiecte din nu mai puțin de 16 centre de olărit, unde în secolul trecut olăritul era mai intens practicat.

În România există și astăzi câteva centre de olărit importante, țara noastră fiind printre puținele dintre acestea care se pot mândri încă cu meșteșuguri tradiționale unice³.

Centre de proveniență și caracteristici ale ceramicii din colecția Secției de Etnografie a Muzeului Țării Crișurilor

După cum se știe, **Țara Crișurilor** este aria geografică cuprinsă între versantele vestice ale Munților Apuseni și cei ai Plopișului și frontiera cu R. P. Ungară. Limita sudică a acesteia se întinde până la cursul superior al Crișului Alb, unde se mărginește cu Țara Zarandului, un ținut bine conturat sub aspect etnografic, precum și cu Câmpia Aradului, iar în nord, limita este dată de cumpăna de ape a râului Crasna⁴.

În toate așezările scoase la iveală de arheologi urma omenească cea mai prezentă o constituie ceramica. Arta ceramicii - începând din perioada premergătoare formării poporului trac și până azi - a cunoscut o deosebită dezvoltare și în Țara Crișurilor.

Practicarea olăritului pe scara largă în zona noastră a fost determinată în mare măsură de abundența materiei prime, de condițiile social-economice care au favorizat apariția și dezvoltarea acestui meșteșug unde, după modul cum a evoluat, putem vorbi chiar de o puternică tradiție artistică. Printre meșteșugurile practicate și păstrate peste veacuri de către locuitorii Bihorului, olăritul își are locul său bine individualizat.

Cu mici excepții, ceramica populară din Țara Crișurilor este net rustică, răspunzând nevoilor cotidiene ale populației, ceea ce explică în parte faptul că a rămas vreme îndelungată nealterată de influențe străine.

Ceramica de aici face parte din marea familie a centrelor de olărit din Munții Apuseni. Păstrând elemente vechi autohtone, preistorice, daco-getice

³ Tancred Bănățeanu, *Ceramica populară din zona Bihor (regiunea Crișana)*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1962-1964*, Cluj-Napoca, 1966

⁴ Tereza Mozes, Ioan Godea, *Ghidul Secției de Etnografie*, Oradea, 1973, p.5

și romane, ceramica din Țara Crișurilor se impune prin eleganța formei, simplitatea și, în același timp, rafinamentul decorului⁵.

În ceea ce privește centrele din care provin piesele de ceramică din cadrul colecției Secției de Etnografie a Muzeului Țării Crișurilor, pot fi identificate mai multe grupuri care în mare se circumscriu bazinelor hidrografice a principalelor râuri curgătoare din zonă. Din punct de vedere tipologic, a formelor și a decorului, centrele de olărit din Țara Crișurilor se pot individualiza în mai multe grupe, după cum urmează:

Primul grup și cel mai bine individualizat ar fi cel din bazinul Crișului Negru, unde în șase sate, se confecționau vase, cu preponderență nesmălțuite, care atât ca formă cât și ca tehnică de dispunere a motivelor ornamentale și cromatică se prezintă foarte unitar, urmând linia tradițională. Ulcioarele, cănțele, vasele mari de provizii, oalele lungi, hârboaicele, blidele, străchinile, strecurătoarele, ghioabele etc. sunt forme specifice ale acestor centre. Acomodându-se unor cerințe ale pieții, unor necesități sezoniere sau obiceiuri locale, cu timpul, deși foarte apropiate între ele prin forma și prin sistemul ornamental unitar, pe centre au apărut mici diferențieri.

Oalele mari cu două torți - moștenire a formelor mediteraneene - întărite cu brâuri alveolare sunt specifice centrelor *Lehecenii*, *Săliște de Vașcău*, *Criștioru de Jos*, *Bârsa*. Tehnica ornamentării prin aplicarea unor brâuri alveolare, cunoscută din perioada neolitică și în epoca bronzului, în același timp de veche tradiție dacică, cunoaște o largă utilizare și în zilele noastre.

Remarcăm vase mari de *Lehecenii* de dimensiuni apreciabile încinse cu nu mai puțin de 7 brâuri alveolare, cât și o oală mare de provizii, de la *Criștioru de Jos*, datată 1884⁶.

Satul *Lehecenii* din Comuna Cărpinet, este un renumit centru de ceramică populară românească în care se confecționează și în zilele noastre un mare număr de piese ceramice, mai ales farfurii (blide) bogate și rafinat decorate.

Ceramica de *Lehecenii* are o vechime de peste 500 de ani și este în principal ceramică utilitară care era folosită în gospodărie pentru gătit și păstrarea anumitor produse (oale pentru sarmale, farfurii, ulcioare pentru apă, oale de lapte, strecurătoare, vase pentru ulei, cratițe). În anul 1803, în *Lehecenii* erau 60 de cuptoare de ars ceramica. În jurul anului 1900, geograful austriac Adolf Schmidt, scria următoarele: „În *Lehecenii* și *Săliște* fiecare a doua casă are cuptor de ars oale. Din Valea Crișului ies afară sute de care încărcate cu

⁵ *Ibidem*

⁶ *Ibidem*, p.6

tot felul de produse meșteșugărești, îndreptându-se către târgurile din regiune, dar în primul rând spre Banat.”⁷

Din marea diversitate de piese ceramice se remarcă, în primul rând, blidele de Lehecenii, ale căror ornamente, cum ar fi: spirala, roata și creasta, sunt de veche tradiție. Sunt folosite motive specifice zonei și mai ales satului Lehecenii, cum ar fi: cârcelul, spirala, „creasta cocoșului” etc.

Produse realizate: blide pentru mâncare; oluri - ulcioare cu gât îngust, care păstrează foarte bine apa rece; oale de sarmale; hârboalice - oale cu sau fără toartă pentru mâncare, lapte și decor; cante pentru apă; strecurătoare; suporturi pentru lumânări; vase decorative și pentru flori; plăci decorative de faianță/gresie, realizate manual.

Centrul Criștioru de Jos excelează prin varietatea categoriilor de vase, ulcior cu gura bilobată, bărdac cu gura circulară, ploscă și tigaie, hârboaică de tip sferoidal etc., ornamentate în mod deosebit prin vopsire cu culori de pământ, într-o cromatică în gamă redusă de culori - alb și negru pe fondul roșu al vasului. Mai puțin reprezentate în colecție sunt vasele smălțuite cu un smălț plumbifer, tehnica apărută în ultimele decenii, la cererea pieței și sub influența directă a orașului. Blide ornamentate cu motive de veche tradiție, precum: spirala, creasta, roata, în combinații multiple, generând compoziții din cele mai variate. Valoarea estetică a blidelor, elemente cu rol decorativ în interiorul țărănesc, a fost sporită prin tehnica - azi ne mai folosită - care le-a imprimat un luciu asemănător vaselor grecești. Ornamente asemănătoare decorează și partea superioară a hârboacelor și vaselor pentru gătit.

La Valea de Jos s-au confecționat pe vremuri blide frumoase, cu funcție decorativă, fiind ornamentate în special cu motivul brăduțului.

La numai 2 km de Lehecenii se află satul Cărpinet unde s-au modelat până nu demult vase cu diferențieri aproape imperceptibile. Uneori, după cum se poate urmări și la vasele prezente în expoziție, ulcioarele erau mai zvelte, amintind prin silueta lor amforele grecești.

Un loc important în colecția secției îl ocupă centrul Lelești reprezentat în colecție prin frumoase vase nesmălțuite, strecurătoare, vase tripede (folosite cândva în vatra deschisă), cele lungi pentru lapte și în ultimă instanță, prin cântile cu ciur ornamentate cu „valul” (simbolul vechi al apei), realizat cu „jejetul” (degetul).

Tricromia - caracter specific al artei populare românești, întâlnită și la ceramica populară din Bihor, apare în mod și mai pronunțat pe vasele din centrul Săliște de Vașcău. Aici organizarea motivelor ornamentale sunt

⁷ <https://provinciacrisana.wordpress.com/2017/06/11/ceramica-de-lehecenii-comuna-carpinet-judetul-bihor-provincia-crisana/> (accesat în 13.07.2020, orele 12.00)

realizate în alb și negru, în registre, pe un fond roșu mai intens decât cel al vasului.

În cadrul acestui tip de ceramică se încadrează și cea produsă în centrul de olărit *Bârsa*, în județul Arad, situată în bazinul hidrografic al Crișului Alb, o ceramică rustică care păstrează poate cel mai bine linia tradițională a produselor realizate (de la oale mari de provizii la diferite vase de uz casnic sau gospodăresc). Eleganța deosebită a vaselor de aici este generată în egală măsură de simplitatea formei, rafinamentul și finețea decorului.

Un alt grup de centre ar fi cele de pe valea Crișului Alb, Târnăvița și Hălmăgel, situate în partea superioară a acesteia, unde în decursul vremurilor s-a dezvoltat o ceramică smălțuită, puternic înrudită cu cea din Obârșia (jud. Hunedoara). O zonă, din care în colecția secției mai sunt prezente un număr de peste 250 de vase din centru de ceramică *Ineu*, precum și uneltele componente ale unui atelier de olar: masa pentru frământat lutul, roata olarului, un scaun de lemn, rășnița de piatră pentru pregătirea smălțului, o mașină pentru frământat și alte unelte specifice. Vasele confecționate la Ineu nu serveau în primul rând unor scopuri decorative ci aveau un rol practic, precis, cu excepția unor obiecte care în anumite împrejurări aveau o dublă finalitate, atât decorativă cât și funcțională (farfuriile de exemplu)⁸.

O grupare bine individualizată de centre o constituie și cele din nord-estul Țării Crișurilor: Oradea, Marghita⁹, Șimleu, Salonta, Tileagd¹⁰, Borod, locuite în parte și de maghiari, unde s-a dezvoltat o ceramică de o factura puțin deosebită manifestată mai ales în tehnica ornamentației unde apar motive fitomorfe tratate cu totul deosebit față de cele din centrele anterior prezentate.

Drept urmare, se constată că olarii din Tileagd au folosit frecvent pământul alb adus de la Vadu Crișului, atât ca angobă cât și în pastă sau la ornamente. Smălțul interior al oalelor cu o toartă (de lapte) era cafeniu, brun-gălbui, verde închis și deschis sau verde-muștar, buzele erau acoperite cu vopsea verde, într-un singur caz cu galben. Cahlele angobate cu alb, în interior erau smălțuite brun, verde-muștar, într-un caz alb-crem, buza brună, verde.

În Oradea a activat ani de-a rândul o breaslă de olari care la sfârșitul secolului al XIX-lea s-a transformat în *Asociația meseriașilor olari*. Între vasele specifice olăriei orădene avem în colecție câteva oale lungi, cu forme deosebite, ornamentație elegantă, precum și o farfurie, provenită din vechea

⁸ Toth Susana, *Ceramica de Ineu (județul Arad) în colecția Secției de Etnografie a Muzeului Țării Crișurilor*, în *Biharea*, IX, Oradea, 1981, p. 114-154

⁹ Tereza Mozes, *Contribuții la cunoașterea centrelor de olărit din Beiuș, Marghita și Tileagd*, în *Crisia*, XV, Oradea, 1985, p. 389-396

¹⁰ Ioan Emódi, Ioan Goman, *Centrul de olărit Tileagd (județul Bihor)*, în *Biharea*, XXVI-XXVII, 1999-2000, Oradea, 2005, p. 57-92

colecție etnografică a muzeului, în ornamentația și smălțuirea căreia se resimte înrâurirea vestiților olari habani¹¹.

Din piesele provenite din centrul de la *Salonta* evidențiem „buteliile”, datate și înscrise, făcute pentru ocazii anume, ornamentate cu motive fitomorfe, grafitate, cele mai multe datate din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

La rândul său, ceramica din *Vadu Crișului* deși este înrudită prin forme și categorii de vase cu cele din zona Beiușului, se individualizează de aceasta prin linia decorului și cromatica decorului, *constituind cumva un centru aparte*. La Vadu Crișului până nu demult zeci de familii se ocupau cu olăritul, din păcate, cu cât ne apropiem mai mult de zilele noastre acesta va fi practicat de un număr tot mai restrâns de persoane¹².

O categorie aparte de piese din colecția de ceramică a Secției de Etnografie o constituie cea de cahle și burlane de ceramică folosite înainte pe scară largă la construcția sobelor („camnițelor”) de lumea satului din Țara Crișurilor. Colecția de cahle cuprinde 148 de piese, din care 73 au fost confecționate la Lelești, 35 la Cărpinet, 12 la Hășmaș (jud. Arad), 11 la Oradea, 2 la Beliu (jud. Arad), 4 la Almașu (jud. Sălaj), 3 la Călata (jud. Cluj), 5 la Huedin și 3 piese sunt neidentificate¹³.

O parte extrem de valoroasă din patrimoniul deținut de Secția de Etnografie o constituie colecția de ceramică donată de Tereza Mozes, constituită ca atare în cadrul acesteia, alcătuită dintr-un număr de 764 piese de ceramică, din care 74 provin din 23 de țări situate pe 5 continente, iar 690 au fost achiziționate din țara noastră, dintr-un număr de 76 de localități (din care 52 sunt centre de olărit), situate în 22 județe¹⁴.

Pe lângă centrele de olărit din Țara Crișurilor în colecția Secției de Etnografie se mai găsesc un număr important de obiecte care provin din alte centre renumite în arta olăritului din țara noastră.

¹¹ Tereza Mózes, Ioan Godea, *op.cit.*, p.7; Florea Bobu Florescu, Tereza Mozes, *Ceramica populară din Regiunea Crișana*, Oradea, 1967, p. 129-188

¹² Tereza Mozes, *Ceramica din Vadu Crișului: locul ceramicii albe din Vadu Crișului în istoria universală a artei ceramicii*, Editura Arca, Oradea, 2011; Idem, *A körösrévi és borodí fazekasságról (Despre olăritul din Vadu Crișului și Borod)*, în *Népismereti Dolgozatok*, București, 1975; Idem, *Gondolatok a körösrévi fazekasságról (Perspectivele dezvoltării olăritului în Vadu Crișului)*, în *Korunk*, 2/1979; Florin Mălai, *Centrul de olărit Vadu Crișului*, în *Revista de istorie bihoreană*, anul I, nr. 1, Oradea, 2003

¹³ Ioan Goman, *Cahle din Crișana. Piese din colecția Secției de Etnografie a Muzeului Țării Crișurilor. Catalog*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2007, p. 27-28

¹⁴ Ioan Goman, Iacinta Chiriac, *Ipostaze ale devotamentului profesional. Colecția etnologului Tereza Mozes donată Muzeului Țării Crișurilor din Oradea*, în *Biharea*, XLVI, 2019, Oradea, 2020, p. 174-178

În rândul acestora se înscrie centrul de ceramică Vama, de unde în colecția Secției de Etnografie se află 99 de piese. O parte a colecției constituie exclusiv din farfurii, obiecte casnice importante în viața de toate zilele a locuitorilor din zona respectivă¹⁵. Un prim pas în direcția valorificării colecției s-a făcut în anul 1978, când Secția de Etnografie a organizat o expoziție temporară din cele mai frumoase piese, care a fost deschisă timp de o lună de zile.

O parte semnificativă a colecției o reprezintă, în ultimul timp, obiectele donate de participanții la Târgul Meșterilor Populari, organizat de muzeul nostru la Oradea începând din anul 1994. În acest mod, s-a reușit, treptat, teaurizarea unor creații datorate unora dintre cei mai valoroși meșteri populari din țară.

Dintre aceste cele mai cunoscute, în țară și peste hotare, ar fi cele de la Corund, Horezu și Marginea.

Ceramica de **Corund** – Harghita

Lutul de bună calitate se extrage de lângă pârâul Sacadat, care curge pe partea vestică a satului. Lutul este spălat și curățat de impurități cu apa dăătoare de viață, tăiat fâșii și modelat cu ajutorul roții olarului. Până să fie băgat în cuptor, unde arde la peste 900 de grade, este lăsat câteva zile la zvântat.

Corund este și unul dintre puținele locuri din România în care se găsește faimoasa ceramică neagră. Aici, ea este mai rar întâlnită, de aceea este și atât de prețuită. Culoarea, de la cenușiu închis la negru, se obține în urma unui proces specific de ardere înăbușită¹⁶.

Ceramica neagră de **Marginea** – Suceava

Uluitoarea ceramică neagră, unică în România, care atrage privirea prin eleganța și proporția formelor sale, se realizează și în Marginea, o mică comună din Bucovina. Ceramica realizată în această zonă, de culoare neagră, trasează un arc peste ani, până în perioada dacică: de la tehnica de ardere a ceramicii în cuptoare închise în partea de sus și la gurile de foc, până la forma vaselor (oale înalte, oale mari cu două toarte, străchini de diferite dimensiuni, oale cu mânuși).

Lustruirea se realizează cu o piatră de râu, și se pot obține diferite forme ornamentale: linii șerpuitoare, spirale, linii frânte, desene stilizate etc. O altă tehnică, impresiunea, folosește o roțiță care se aplică pe vasul crud, iar astfel rezultă linii frânte sau un șir de romburi¹⁷.

¹⁵ Toth Susana, *Ceramica veche de Vama din colecția Muzeului Țării Crișurilor*, în Biharea, VII-VIII, Oradea, 1980, p. 117- 202

¹⁶ Tereza Mózes, Ioan Godea, *op.cit.*, p.7-9

¹⁷ *Ibidem*

Lângă **Horezu**, în satul *Olari*, arta olăritului este una dintre cele mai îndrăgite meserii. Transmisă din generație în generație, e practică atât de femei cât și de bărbați, fiecare dintre ei având sarcini distincte.

Bărbații aleg lutul, îl curăță, porționează, frământă și presează, amestecându-l până se obține omogenizarea dorită a acestuia. Femeile decorează obiectele de ceramică cu motive tradiționale, utilizând instrumente specifice.

Una dintre tehnicile ornamentării, jirăvirea, se folosește pentru a se uni marginile unei spirale cu centrul acesteia, în timp ce vopseaua este udă. În decorarea obiectelor ceramice se folosește cornul de vacă umplut cu vopsea sau gaița, precum și o pană de găscă prin care vopseaua se scurge din corn.

Dintre elementele decorative de origine creștină și precreștină cel mai des întâlnite sunt spirala, crucea, vița de vie, steaua, izvorul, șarpele, linia ondulată, cercurile concentrice, spicele de grâu. Vom întâlni și Arborele Vieții, Pasărea, Drumul Pierdut, fiecare cu puternice conotații ale fundamentelor vieții spirituale rural¹⁸. Ca o dovadă a calității și frumuseții acestui tip de ceramică, începând cu anul 2012, ceramica de Horezu a fost înscrisă de **UNESCO** în lista Patrimoniul Cultural Imaterial.

În **Maramureș**, ceramica nesmălțuită de Săcel, lustruită cu piatra, este remarcabilă prin calitatea lutului roșu, scos de la adâncimi de 10-15 metri, prin puturi speciale. Meșterii olari sunt moștenitorii tradițiilor dacice și romane. În zonă, mai sunt și alte localități – Vama, Valea Izei, Baia Sprie – unde se fac vase smălțuite, foarte frumoase, decorate cu pensula sau folosindu-se cornul cu pană.

Tot în această zonă, la Baia Mare, se produce o ceramică tradițională, decorată cu motive tradiționale sau inspirate din natură, care este la fel de renumită.

Dezvoltarea colecției de ceramică a Secției de Etnografie (1964-2019)

Una din funcțiile principale ale unui muzeu este de a-și completa permanent colecțiile prin achiziții, donații sau transferuri de la alte instituții. Muzeul orădean în cei 120 de ani de existență a avut drept scop primordial, sporirea permanentă a numărului pieselor de patrimoniu¹⁹.

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ Iacinta Chiriac, *Colecția secției de Etnografie a Muzeului Țării Crișurilor Oradea. Donatori și Donații*, III, în *Biharea*, XXXVIII, 2011 (în continuare Iacinta Chiriac, *Colecția secției de Etnografie...*), Oradea, p.195

În ceea ce privește patrimoniul, o preocupare constantă a specialiștilor și a conducerii muzeului este și aceea de dezvoltare a colecțiilor muzeale. În acest scop, ca și până acum, se va merge pe utilizarea tuturor celor trei căi de extindere: cercetare pe teren, donații și achiziții.

În ceea ce privește politica de achiziții, va fi promovată colecționarea activă prin achiziția liberă de bunuri culturale de patrimoniu care să reflecte diverse aspecte ale vieții oamenilor din trecut sau prezent.

O altă strategie de îmbogățire a patrimoniului muzeal, care a stat la baza înființării multor colecții ale muzeului și care va fi în continuare utilizată, este cea a acceptării selective a donațiilor.

Planurile de colecționare au fost concepute pe baza a două considerente. S-a urmărit cuprinderea a toată regiunea cercetată și paralel să adunăm obiecte muzeale din toate domeniile etnografiei. Deci în deplasările noastre trebuia să ajungem în satele și cătunele cele mai îndepărtate.

Din cele arătate mai sus, reiese că problema îmbogățirii colecțiilor muzeale, devine și se impune ca o cerință absolut necesară dezvoltării muzeului însăși. Ca buni muzeografi și iubitori de frumos avem datoria de a duce o muncă susținută pentru adunarea tuturor bunurilor culturii materiale ale poporului nostru, lăsate moștenire pe întregul cuprins al patriei noastre și a le valorifica prin intermediul variatelor forme de activitate muzeologică. Este bine știut că organizarea muzeului, fie acesta orășenesc, județean sau republican, expoziția sa de bază, trebuie să reflecte aspecte ale societății omenesti privind teritoriul pe care acest muzeu îl reprezintă. Această muncă de achiziții poate să îmbrace și ea diferite forme. Una este să faci o achiziție prin donație, alta, cu fonduri bănești, sau prin cercetări directe.

Achiziționarea de piese cu fonduri bănești este o formă limitată la sumele de care dispunem. Și aici un rol de seamă îi revine tot personalului științific al muzeului. Acesta trebuie să dispună de o serie de informații în legătură cu diferitele obiecte de importanță muzeală aflate în colecții particulare.

Muzeografii etnografi, trebuie să se grăbească cu adunarea materialului respectiv, deoarece acesta dispare sub avalanșa noului. În viitor cu greu se vor mai putea afla asemenea obiecte, doar în colecțiile muzeelor care le-au adunat și păstrat. Datorită marilor schimbări ce se petrec sub ochii noștri, atât la orașe cât și la sate, peste tot apar construcții noi lăsând în urmă amintirea trecutului.

Este cunoscut faptul că pentru a ajunge în posesia unor materiale etnografice, în cazul de față ceramica populară a unui centru de olărit, etnografii, de regulă, încearcă să achiziționeze piese care fie se mai păstrează, fie sunt încă în folosință (cazul bocalelor sau farfuriilor ornamentale - atârinate pe pereții camerelor „curate”), fie uitate în poduri, pivnițe etc. Sunt

achiziționate, de regulă, doar vase întregi sau cu mici defecte, cele sparte nefiind păstrate.

După 1990 s-au mai putut face achiziții, este drept, cu sume mai modeste.

Informațiile deținute cu privire la actul de donație, ne permit mai multe constatări. Astfel, sunt foarte mulți donatori particulari din rândul locuitorilor satelor din Țara Crișurilor, care investind în obiectele familiale valoare sentimentală au dorit ca acestea să nu se prăpădească, chiar dacă era vorba de una, două sau câteva obiecte etnografice, scopul fiind să rămână în grija muzeului, pentru ca urmașii să cunoască cultura „moșilor lor” și să le poată admira peste timp.

Dincolo, însă, de donațiile de mai sus, Secția de Etnografie a beneficiat și de alte câteva donații importante ca număr și valoare. De pildă, doamna Tereza Mózes, fosta șefă a Secției de Etnografie, între anii 1964 și 1975, a lăsat instituției pe care a respectat-o enorm întreaga colecție de ceramică românească și universală, însumând un număr de 370 de piese (identificate în proporție de 98% pe care le și avea expuse în locuința proprie), dintr-un total de 808 obiecte etnografice donate secției²⁰.

O categorie aparte de donatori sunt cei care dorind să exporte peste graniță obiecte de etnografie, au fost obligați să aducă, înainte de 1989 și după 1990, o dovadă de la Direcția de Patrimoniu Cultural Național Bihor. Neavând uneori timp de acte, au preferat să le lase donație muzeului. Printre aceștia se numără cetățeanul austriac Skihar Helmut, ce a donat muzeului un număr de 99 piese. Mai menționăm aici pe Schuster Johan, din Austria cu un număr de 29 piese, precum și W. Junter din Faillegert din Germania, cu 33 piese sau Rubel Josef tot din Germania cu 37 piese etnografice.

În total apar în registre numele a 218 donatori. Numărul obiectelor donate se ridică la 2095. Dintre acestea, împărțindu-le pe categorii, avem 1025 - *piese din ceramică*, 155 - textile, 150 - port popular, 524 - lemn și 241 - obiecte cultice, dintre care: 31 - icoane pe sticlă, 33 - icoane pe lemn și 177 - ouă încondeiate²¹.

Începând cu prima ediție a *Târgului meșterilor populari*, organizat de muzeu la Oradea din 1994, participanții la acesta au donat muzeului din produsele lor, ca urmare s-a reușit punerea bazei unei colecții de artă populară românească contemporană care în alt mod era imposibil de realizat, cel puțin la scara la care s-a concretizat în ultimii ani. Din momentul în care manifestarea a devenit internațională, au ajuns în depozitele Secției de Etnografie și obiecte ale unor meșteri populari din Ungaria.

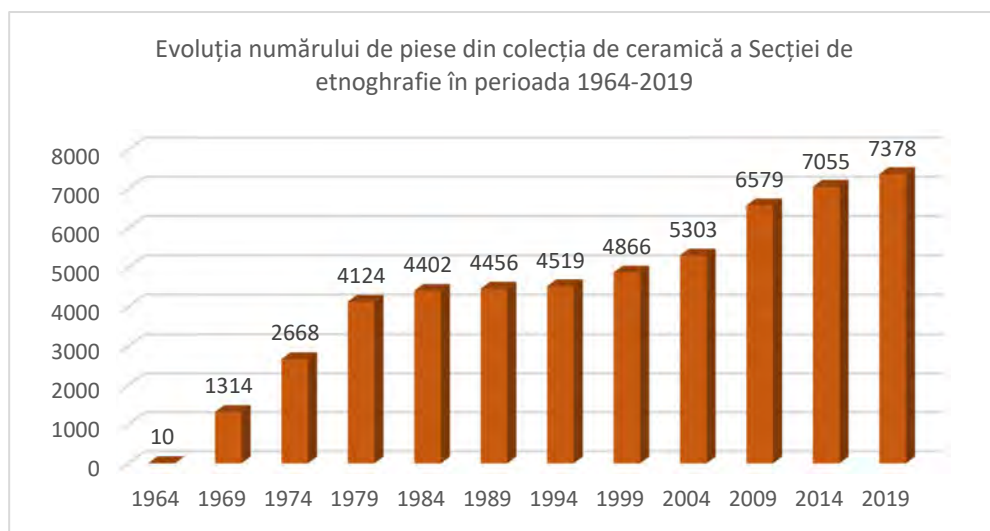
²⁰ *Ibidem*, p.196

²¹ *Ibidem*

Dorința muzeografilor de a tezauriza mărturii de artă populară contemporană din toate zonele etnografice ale țării, de a dezvolta colecțiile secției, dar și de a observa preocupările creatorilor în a-și diversifica produsele, păstrând, totuși, linia tradițională moștenită din familie sau de la meșterii locului²².

Evoluția numerică a colecției de ceramică a Secției de Etnografie în perioada 1964-2019

În urma cercetărilor de teren realizate de către muzeografii angajați la instituția noastră muzeală, colecția s-a îmbogățit cu noi și valoroase piese fie prin achiziții, fie prin donații, colecția muzeului s-a îmbogățit considerabil. Colecția de ceramică, care în 1964 număra 10 piese a ajuns la 7378 de piese. Redăm mai jos evoluția colecției de ceramică pe perioada 1964-2019:

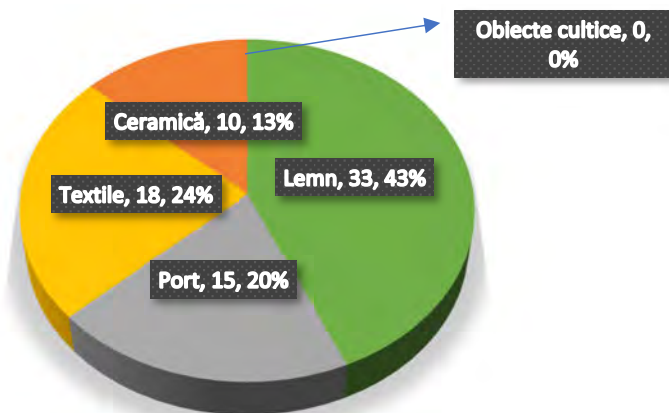

Colecția de ceramică este la ora actuală cea mai numeroasă în ceea ce privesc piesele, acestea depășind cu mult numărul de piese din celelalte colecții cum ar fi colecția de piese de cult, de lemn, textile, port²³. Redăm mai jos comparativ ponderea obiectelor ceramice în raport cu celelalte piese:

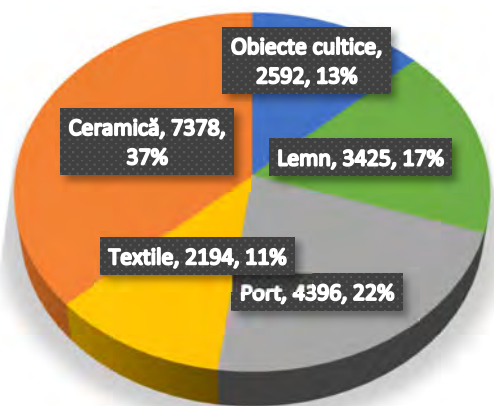
²² Idem, *Târgul Meșterilor Populari din Oradea (2007 – 2017). Date statistice*, în Biharea, XLIII, 2016 Oradea, 2016, p.209; A. Chiriac, I. Goman, *Secția de Etnografie 1964-2014. O cronică în imagini*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2014, p. 9-13

²³ A. Chiriac, I. Goman (coord.), *Secția de Etnografie 1964-2014. O cronică în imagini*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2014, p. 9-13

Ponderea obiectelor existente în colecția Secției de etnografie în 1964

Ponderea obiectelor existente în colecția Secției de etnografie în 2019

Se poate observa că în timp ponderea pieselor din ceramică față de celelalte piese a crescut de la 10% la 37%, ceea ce reprezintă un salt considerabil.

După cum am menționat, în prezent colecția de ceramică a Muzeului Țării Crișurilor numără 7378 piese, ce provin din diferitele zone etnografice ale Crișanei, dar și din centre de olărit importante din țară. Redăm în tabelul de mai jos distribuția pe zone ale pieselor din colecție:

Tabel cu piesele ceramice pe zone etnografice și localități (Crișana)

Nr.crt.	Zona etnografică	Localitate	Nr.obiecte
1.	Crasna-Barcău	Marghita	38
2.		Șimleu	25
3.		Zalău	4
4.		Viișoara	2
5.		Valea lui Mihai	1
	TOTAL		70

Nr.crt.	Zona etnografică	Localitate	Nr.obiecte
1.	Crișul Repede	Borod	28
2.		Oradea	121
3.		Salonta	13
4.		Tileagd	7
5.		Vadu Crișului	585
	TOTAL		754

Nr.crt.	Zona etnografică	Localitate	Nr.obiecte
1.	Crișul Negru	Beiuș-Târcaia	3
2.		Beiuș Finiș	2
3.		Colești	3
4.		Cărpinet	56
5.		Criștior	1367
6.		Ferice	3
7.		Finiș	8
8.		Josani	9
9.		Lehecenii	239
10.		Lelești	216
11.		Săliște de Vașcău	676
12.		Târcaia	10
13.		Valea de Jos	166
	TOTAL		2758

Nr.crt.	Zona etnografică	Localitate	Nr.obiecte
1.	Crișul Alb	Baia de Criș	3
2.		Bârsa	271
3.		Beliu	4
4.		Dobroț	9
5.		Hășmaș	2
6.		Hălmăgel	111
7.		Ineu	235
8.		Obârșia-Tomești	96
9.		Sebiș	1
10.		Târnăvița	127
	TOTAL		859

Centre din afara Crișanei

Nr.crt.	LOCALITĂȚI	Nr.obiecte
1.	Baia Mare	200
2.	Baia Sprie	25
3.	Balș	7
4.	Bistra	1
5.	Bistrița	13
6.	Carei	1
7.	Cluj	21
8.	Codlea	15
9.	Corund	512
10.	Preuteasa	2
11.	Dej	1
12.	Horezu	605
13.	Iași-Pășcani	22
14.	Marginea	50
15.	Miercurea Ciuc	50
16.	Oboga	24
17.	Odorhei	5
18.	Rădăuți	14
19.	Roman	1
20.	Săcel	15
21.	Sig	1
22.	Terpezița (ocarine)	12
23.	Timișoara	10
24.	Transilvania	4
25.	Turda	9
26.	Ungaria	54
27.	Vama	106
28.	Vlădești	29
	TOTAL	1579

Nr.crt.	Altele	Nr.obiecte
1.	Colecția Mozes	764
2.	Neidentificate	454
	TOTAL	1218

Nr.crt.	Colecția	Localitate	Nr.obiecte
1.	Colecția cable	Lelești	73
2.		Cărpinet	35
3.		Oradea	11
4.		Beliu	2
5.		Almașu	4

6.		Călata	3
7.		Huedin	3
8.		Neidentificate	3
	TOTAL		148

Evidența colecției

După anul 1990, ca urmare a sporirii numărului de calculatoare în muzee, s-a resimțit nevoia trecerii de la evidența patrimoniului mobil în varianta clasică (registru de evidență, liste de inventar și fișe de evidență, pe suport de hârtie), la o evidență înglobată într-un program informatic, care să permită accesări și listări după criterii diferite. Ca urmare a tradiției în acest domeniu, CIMEC - Institutul de Memorie Culturală a proiectat aplicația informatică DOCPAT în anii 1995-1997, aplicație care avea ca suport programul Access 97. În 2004, această aplicație a fost mutată pe programul Access 2000 și constant îmbunătățită până în prezent.

Pentru proiectarea și îmbunătățirea acestei aplicații, finanțarea a fost asigurată de Ministerul Culturii, Cultelor și Patrimoniului Național. Acest program a ținut cont de normele și standardele evidenței și documentării informatice internaționale, de prevederile legislative și, nu în ultimul rând, de necesitățile practice din muzee. Această aplicație poate extrage datele introduse sub formă de fișe de evidență, registru general, cataloage și liste de inventar. Îmbunătățirile aduse aplicației DOCPAT au constat în apariția unor noi formate printabile (fișa de evidență extinsă, lista pentru imagini), la care se adaugă reorganizarea formularului de selecții, adaptarea aplicației la noile realități prin introducerea câmpurilor de valoare în RON sau ROL etc. Aplicația DOCPAT²⁴ permite vizualizarea și exportul imaginilor digitale ale obiectelor (fotografii sau diapozitive scanate ori imagini realizate cu o cameră digitală) și listarea acestora.

Administrarea optimă a colecției – realizări și propuneri

Obiectivele principale ale activității Muzeului Țării Crișurilor - și a Secției de Etnografie - sunt constituirea științifică, administrarea, conservarea și restaurarea patrimoniului muzeal; cercetarea științifică, evidența, documentarea, protejarea și dezvoltarea patrimoniului muzeal; punerea în valoare a patrimoniului muzeal în scopul cunoașterii, educării și recreerii.

Administrarea și punerea în valoare a unui patrimoniu, ca cel al Secției de etnografie, cu un număr mare de obiecte, împărțit în mai multe colecții

²⁴ <http://cimec.ro/Metodologice/Programul-DOCPAT.html> (accesat în 06-06.2020. ora 11.00)

precum cele de port popular, textile, ceramică, obiecte cultice, lemn și metal, presupune printre altele:

- colaborarea cu instituțiile de cultură de la nivel județean, național, internațional, pentru promovarea istoriei și tradițiilor județului;
- realizarea de proiecte culturale;
- dezvoltarea unor parteneriate cu unități de învățământ, instituții de profil și asociații culturale;
- diversitatea și complementaritatea domeniilor de activitate;
- relația de bună colaborare atât cu autoritățile, cât și cu partenerii;
- calitatea profesională a angajaților
- creșterea interesului publicului pentru expozițiile temporare, activități conexe și alte proiecte culturale organizate de muzeu (programe de pedagogie muzeală);
- posibilitatea derulării unor proiecte transfrontaliere, cu finanțare nerambursabilă;
- interesul manifestat pentru muzeu în afara granițelor României;
- creșterea interesului turistic pentru regiune;
- deschiderea altor organizații publice sau private către colaborări, în scopul protejării și punerii în valoare a patrimoniului cultural național;
- diseminarea informațiilor prin intermediul comunicatelor de presă;
- gestionarea și înregistrarea fotografiilor de arhivă
- diseminarea informațiilor prin intermediul paginii web și a paginii facebook a Muzeului Țării Crișurilor. Vernisări expoziționale, inaugurări, lansări de carte și alte activități muzeale.

La începutul secolului al XXI-lea, sistemul tradițional triplu de sarcini al muzeelor (colecție, conservare, expoziție) a fost extins cu noi funcții. Din sistemul tradițional de sarcini, medierea a devenit o prioritate. Relația dintre muzee și societatea locală s-a schimbat în ultimele decenii. În lumea globalizatoare de astăzi, muzeele joacă un rol în construirea și animarea comunităților locale, păstrarea tradițiilor locale și consolidarea identității locale. Există tendința ca muzeele să își redefinească rolul și să ia parte activă la organizarea comunităților locale.

Ghidajele sunt cea mai veche metodă de comunicare cu vizitatorii. Cu toate acestea, trebuie să facem distincția între ghidaje în scopuri pedagogice și ghidaje pentru turiști.

Activitățile practice sunt cele mai populare și mai răspândite metode muzeale. Metoda bazată pe activitatea participanților este aplicată în practică independent și în combinație cu alte metode pedagogice ale muzeului. Este important ca obiectul care trebuie realizat, precum și natura procesului de pregătire a obiectului, să fie legate de profilul muzeului, de tipul colecției.

Scopul programului „Faceți cunoștință cu oamenii de știință!” este de a oferi o oportunitate celor interesați de a afla despre activitățile din culise ale muzeului, despre activitatea științifică a muzeului.

Datorită dezvoltării tehnologiei virtuale, site-ul web ale muzeului (<https://mtariicrisurilor.ro/>) a câștigat un rol proeminent în educație și comunicare. Prin crearea de tururi virtuale, devine posibilă prezentarea publicului a mai multor obiecte care nu au spațiu de expunere în expoziția de bază.

Publicațiile muzeului sunt și ele un mijloc de mediatizare atât a informațiilor științifice, cât și a celor adresate publicului larg. Cele trei anuare ale muzeului, precum și o serie de cataloage de colecții și expoziții, fotografii, înregistrări video, filme documentare etc. pot oferi doritorilor posibilitatea să vadă un anumit obiect din colecție fără a fi nevoie să viziteze fizic muzeul.

Pe lângă o serie de ghidaje speciale o atenție majoră se acordă și unor programe de pedagogie muzeală, prin ateliere de creație pe diverse teme și activități menite a deschide și întări legăturile dintre muzeu și școli pentru o mai bună cunoaștere a patrimoniului de care dispune instituția noastră.

Conservarea colecției

O atenție deosebită se acordă condițiilor de depozitare optime a pieselor ceramice, dar și verificării periodice a stării lor de conservare. În acest sens Muzeul Țării Crișurilor respectă legislația în vigoare și cele stipulate în **REGULAMENTUL PRIVIND EVIDENȚA ȘI CONSERVAREA** din 25 mai 2019, Anexa 2.

Starea de conservare în care se găsesc piesele muzeistice este determinată atât de materialele din care sunt făcute cât și de condițiile în care s-au păstrat de-a lungul timpului.

Microclimatul este asigurat prin controlul permanent al factorilor dominanți, care sunt: umiditatea, temperatura, iluminarea și compoziția aerului.

Iluminatul în depozit se face cu lămpi incandescente știind că iluminatul incandescent este cel mai puțin nociv în comparație cu cel fluorescent sau cu lumina naturală.

La organizarea depozitului de ceramică s-a urmărit respectarea etapelor impuse de normele conservării științifice: etichetarea obiectelor, măsurarea obiectelor, stabilirea tipurilor morfologice, efectuarea inventarului de colecție, stabilirea formatelor, stabilirea modului de așezare a obiectelor, elaborarea catalogului topografic și a celorlalte forme de organizare a informației de orice natură privind regăsirea obiectelor.

Pe lângă respectarea operației de tipodimensionare s-a urmărit și depozitarea pieselor ceramice pe centre de olărit și chiar pe meșteri populari.

Condiția principală pentru păstrarea în depozite a bunurilor culturale este menținerea unei temperaturi și umidități constante. Umiditatea relativă trebuie să oscileze între 50-65%, fără fluctuații mari sau bruște. Orice temperatură cuprinsă între 1 și 18⁰ C este potrivită, cu condiția ca umiditatea relativă să fie normală.

Limitele oscilării umidității relative nu pot depăși 5% în 24 de ore. În cazul fluctuațiilor, se vor întreprinde următoarele măsuri: - dacă umiditatea relativă este mai mică de 50-65%, se folosesc mijloace de sporire a ei: spălarea dușumelelor mai des ca de obicei, amplasarea unor vase deschise cu apă în spațiul de depozitare, pulverizarea apei etc.; - dacă umiditatea depășește normele stabilite, se deplasează mobilierul cu 15-30 cm de la pereți, dulapurile și sertarele se lasă deschise peste noapte, radiatorul se completează cu coloane tubulare suplimentare, acțiune care încă nu a fost necesară până în prezent.

Depozitele se aerisesc săptămânal, cu excepția când umiditatea atmosferei este mărită. Piese sunt ferite de contactul direct cu razele solare.

Piese de porțelan, ceramică, sticlă, marmură și ghips, de dimensiuni mici, sunt păstrate în dulapuri cu geamuri, asigurându-le stabilitatea necesară. Distribuirea obiectelor lasă spațiu suficient, astfel ca probabilitatea ca obiectele să se spargă prin atingere este inexistentă. Obiectele mai mici și mai joase sunt așezate mai în față, cele mai mari și mai înalte mai în spate, pentru a oferi spațiu de manevră în cazul manipulării.

Farfuriile sunt așezate pe suporturi, în poziție verticală, dar și în teanc, dar nu mai mult de 6 piese, fiind separate cu carton gofrat sau hârtie împăturită în mai multe straturi.

Piese de ceramică sau porțelan de dimensiuni mari sunt așezate pe polițe joase și acoperite cu huse.

Toate operațiile de mânăuire și transport intern al bunurilor culturale mobile decurge sub supravegherea muzeografului/conservatorului/gestionarului responsabil de colecție. Personalul implicat în această activitate poartă mănuși de bumbac.

Din momentul în care s-a hotărât clădirea destinată noului sediu al Muzeului Țării Crișurilor din Oradea, s-a trecut la planificarea spațiilor (expoziții, laboratoare, birouri etc.) și, în special, la stabilirea încăperilor destinate noilor depozite pentru toate secțiile muzeului. De asemenea, pasul următor pentru specialiștii muzeului a fost acela de a pregăti colecțiile astfel încât să fie aranjate pentru transferul în noul sediu al Muzeului Țării Crișurilor. Procesul a durat mai mulți ani și s-a realizat în etape.

Mai întâi, la Secția de Etnografie, ca de altfel și la celelalte secții ale muzeului, s-a trecut la fotografierea digitală a tuturor pieselor, precum și la verificarea numerelor de inventar ale acestora. Noile piese intrate în patrimoniul secției s-au inventariat și fotografiat în continuare, pe tot parcursul perioadei la care facem referire

Obiectele colecției de ceramică sunt și ele diferite ca formă și dimensiuni, (ulcioare, căni, căni și cănițe, ulcele, oale de sarmale, oale de lapte, blide, farfurii din faianță, jucării, cahle, statuete, instrumente muzicale - ocarine) etc. Fiecare dintre aceste piese au fost ambalate în folie de protecție cu bule de aer, în primul rând în funcție de localitatea de proveniență, dar și după tipul de obiect și dimensiunea lui.

De exemplu, în cadrul centrului de la Vadu Crișului (ceramica albă) s-au ambalat ulcioarele de dimensiuni mari în cutii separate, iar cele mijlocii și cele mici în alte cutii. La fel s-a procedat cu cănițele, cu blidele, ca și cu jucăriile din același centru de olărit. În același fel s-a procedat cu toate obiectele din centrele de ceramică ale colecției. Cahlele, hornurile, sobele, fiind mult mai grele și mai fragile, au fost puse în lăzi din lemn. Colecția de ceramică a fost inclusă în 764 lăzi și cutii²⁵.

Organizarea depozitului de ceramică, începută după dotarea cu mobilierul aferent acestuia, fiind o operațiune de mare amploare, ne propunem să revenim într-o altă lucrare cu detalii lămuritoare privind modul de realizare a acestuia.

Pornind de la cele prezentate anterior, în cele ce urmează, printr-o analiză SWOT, referitoare la colecția de ceramică a Muzeului Țării Crișurilor, încercăm să identificăm nișele care ar putea duce la condiții cât mai bune de depozitare, conservare, punere în valoare, dar și de îmbogățire a acesteia.

Puncte tari	Puncte slabe
✓ Muzeul Țării Crișurilor este singurul muzeu din regiune care are Secție de Etnografie și Muzeu în aer liber ✓ Muzeul Țării Crișurilor are o poziție dominantă pe piața muzeală la nivel de județ, fiind un brand muzeal, bazat pe o identitate vizuală clară și mesaje bine evidențiate ✓ Există parteneriate cu alte instituții de profil din țară și străinătate ✓ Valoarea și diversitatea colecției de ceramică ✓ Numărul mare de piese ceramice intrate în	✓ Spațiu expozițional insuficient pentru organizarea unei expoziții permanente de anvergură dedicată doar colecției de ceramică ✓ Fonduri insuficiente pentru cercetări de teren și posibilitatea de achiziții a obiectelor vechi din ceramică ✓ Interes redus pentru valorile tradiționale din partea publicului

²⁵ Iacinta Chiriac, *Colecția secției de Etnografie...*, p.197

colecția Secției de etnografie ✓ Au existat în permanență specialiști, muzeografi responsabili de colecția de ceramică ✓ Experiență în organizarea de expoziții temporare ✓ Organizarea anuală a <i>Tărgului Meșterilor Popolari</i> , cu o durată de 3 zile ✓ Existența unei publicații de specialitate (anuarul <i>Biharea</i>) ✓ Număr mare de donații din partea meșterilor olari	
Oportunități	Amenințări
✓ Deschiderea Muzeului în aer liber ✓ Atragerea de fonduri provenite din fonduri locale, guvernamentale și europene ✓ Creșterea interesului publicului față de patrimoniul cultural material și față de cultura tradițională ✓ Posibilitatea accesării programelor naționale pentru cercetarea, conservarea, restaurarea și punerea în valoare a patrimoniului cultural	✓ Neconcordanța între valorile de inventar și valorile reale ale bunurilor culturale, datorită curențelor legislative ✓ Insuficiența finanțărilor pentru proiectele de conservare și restaurare a patrimoniului muzeal, și implicit a colecției de ceramică ✓ Nivelul redus al participării culturale în Bihor

În urma acestei analize, referitoare la colecția de ceramică din depozitul secției de Etnografie a Muzeului Țării Crișurilor, descoperim că există multe oportunități și puncte tari pentru dezvoltarea colecției. Considerăm că, în cea mai mare parte, condițiile de depozitare, conservare și evidență a obiectelor este una de bună calitate, dat fiind faptul că în urma mutării în noul sediu și implicit în depozitele de la noua locație, aceste aspecte au devenit prioritare, implicit dotarea cu mobilier nou și instalații de stingere a incendiilor de ultimă generație (precum cele de stingere cu gaz imergent). Cu siguranță, în urma deschiderii expoziției permanente a Secției de Etnografie, unde o parte importantă din colecția de ceramică va fi expusă, va crește și mai mult interesul publicului și nu numai față de patrimoniul cultural material și față de cultura tradițională din zona noastră.

Colecția de ceramică a Secției de Etnografie a Muzeului Țării Crișurilor, de la început, din 1964, s-a mărit considerabil, ajungând în anul 2019 la un număr de 7378 de piese, fiind, de departe, cea mai numeroasă colecție a acesteia. O dezvoltare care a fost posibilă datorită activității desfășurate de angajați în acest sens, prin desfășurarea unor cercetări de teren, ocazie cu care aceștia, dispunând de fonduri, au putut să achiziționeze diferite obiecte. O parte a colecției provine din donații, care în ultima vreme se

datorează și unui fenomen de revigorare a vechilor centre meșteșugărești de olari, prin preocuparea dedicată a unor localnici și autorități, dar și cu sprijinul instituției noastre muzeale. Acestea sunt și motivele pentru care credem că trebuie sprijinite și promovate centrele de olărit care mai sunt active la ora actuală. Ne place să credem că această colecție a Muzeului Țării Crișurilor este una dinamică, care se va lărgi an de an cu noi și interesante piese.

BIBLIOGRAFIE

- Bănățeanu, Tancred, *Ceramica populară din zona Bihor (regiunea Crișana)*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1962-1964*, Cluj-Napoca, 1966
- Bobu Florescu, Florea, Mozes, Tereza, *Arta populara din regiunea Crisana - vol 1 - Centrele de ceramica*, Oradea 1967.
- Chiriac, Aurel, Goman, Ioan (coord.), *Secția de Etnografie 1964-2014. O cronică în imagini*, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, 2014
- Chiriac, Iacinta, *Colecția secției de Etnografie a Muzeului Țării Crișurilor Oradea. Donatori și Donații*, III, în *Biharea*, XXXVIII, 2011, Oradea
- Emódi, Ioan, Goman, Ioan, *Centrul de olărit Tileagd (județul Bihor)*, în *Biharea*, XXVI-XXVII, 1999-2000, Oradea, 2005, p. 57-92
- Godea, Ioan, *Caracteristici ale culturii populare din Bihor*, Editura Sport-Turism, București, 1977
- Godea, Ioan, *Zona etnografică Beiuș*, Editura Sport-Turism, București, 1982
- Maxim, Virgil, Mudura, Gheorghe, *Valorificări etnografice din fondurile arhivistice*, în *Biharea*, II, Oradea, 1974
- Mălai, Florin, *Centrul de olărit Vadu Crișului*, în *Revista de istorie bihoreană*, anul I, nr. 1, Oradea, 2003
- Mozes, Tereza, *A körösrévi és borodi fazekasságról (Despre olăritul din Vadu Crișului și Borod)*, în *Népismereti Dolgozatok*, București, 1975
- Mozes, Tereza, *Ceramica din Vadu Crișului: locul ceramicii albe din Vadu Crișului în istoria universală a artei ceramicii*, Editura Arca, Oradea, 2011
- Mozes, Tereza, *Considerații privind istoria olăritului din Oradea*, în *Biharea X, Culegere de studii și materiale de etnografie și artă*, Oradea 1982
- Mozes, Tereza, *Contribuții la cunoașterea centrelor de olărit din Beiuș, Marghita și Tileagd*, în *Crisia*, XV, Oradea, 1985, p. 389-396
- Mozes, Tereza, Godea, Ioan, *Ghidul Secției de Etnografie*, Oradea, 1973
- Mozes, Tereza, *Zona etnografică Crișul Repede*, Editura Sport Turism, București 1984.

Toth, Susana, *Ceramica de Ineu (județul Arad) în colecția Secției de Etnografie a Muzeului Țării Crișurilor*, în *Biharea*, IX, Oradea, 1981

Toth, Susana, *Ceramica veche de Vama din colecția Muzeului Țării Crișurilor*, în *Biharea*, VII-VIII, Oradea, 1980, p. 117- 202